

Lőrincz Ádám

Tenyek a mesés Indiáról

S. C. Mishra: *Evolution of Kauṭilya's Arthaśāstra. An Inscriptional Approach.*
Delhi, Anamika, 1997. 271 p.

A KAUṬILĪYA ARTHAŚĀSTRA az ókori India történetének egyedülálló, az államról és annak irányításáról szóló forrása. 1905-ös felfedezése óta a szöveghez kapcsolódó kutatások homlokterében állt a mű datálásának és szerzőségének kérdése. Már első kiadója és angolra fordítója, R. Shamastry mellett foglalt állást, hogy a szerző Kauṭilya azonos Cānakyával, Candragupta Maurya miniszterével, s így a művet a Kr. e. 4. századra datálta. A század első felének legnagyobb német és brit indológusai (úgy mint Hillebrandt, Jolly, Jacobi, Aufrecht, Winternitz, Stein, Fleet, Thomas, Monahan, Keith stb.) mellett ind történészek is hamarosan kialakították álláspontjukat, ami nem volt mentes a 20. század első felében aktuálissá váló nacionalizmustól sem. E viták során a Maurya datálás mellett megjelent az a nézet is (Julius Jolly), hogy a szerző azonos Viṣṇuguptával, akit viszont Daṇḍin említ, és talán a Kr. u. 7. századra datálható. R. G. Bhandarkar nézete szerint viszont az Arthaśāstrát Vātsyāyana Kāmasūtrájához kell kötni, s így az a Kr. u. 1–2. századra datálható. Kalidas Nag vetette fel annak lehetőségét, hogy az Arthaśāstra nem homogén mű, több szerzőt és keletkezési periódust kell feltételezni. A vita ezen vonalak mentén haladt a 20. század második felében is, bár egyre többen fogadták el annak lehetőségét, hogy a szöveg több interpolatúmot is tartalmaz. Az orosz Bongard-Levin szerint a szöveg a Maurya történelem fontos forrása, Vigaszin és Szamozvancev pedig az Arthaśāstra egyes rétegeinek azonosítását tartotta fontosnak. R. S. Sharma szerint az Arthaśāstra a Kr. u. 1. században nyerte el jelenlegi formáját, de Maurya elemek is fellelhetők benne.

Az Arthaśāstra kutatásának viharos történetében felmerült elképzeléseket proponálóik természetesen kitűnő érvekkel támasztották alá, bár ezek nagyrészt filológiai, irodalomtörténeti jellegűek voltak. A hetvenes években ígéretes nyelvészeti munka is folyt. S. C. Mishra könyvének újdonsága abban rejlik, hogy az Arthaśāstra datálását és így forrásértékét is az epigraphiai anyag tükrében vizsgálja. Indiában, ahol minden irodalmi forrás datálása oly nehéz, óriási segítséget jelenthet egy-egy jól datált felirat. Ezekből pedig, ha nem is a kívánatos mértékben, de szinte minden korszakból rendelkezésünkre áll az az anyag, ami lehetővé teszi egyes irodalmi források hozzávetőleges datálását.

Mishra hipotézise az, hogy az Arthasāstra minden egyes fejezete származhat más-más korból és más-más szerzőtől, de valamilyen relevanciája valamely kor történeti valóságára minden szabálynak és leírásnak van. Módszere abban áll, hogy az Arthasāstra terminus technicusait keresi a feliratos anyagban. A terminusokat négy kategóriára szűkíti: a közigazgatás szavai, pénz- és adóügyi kifejezések, jogi terminusok és katonai elnevezések. Vizsgálja, hogy az Arthasāstra egy-egy terminusa mikor jelenik meg feliratokon, illetve meddig található meg a Maurya kortól Kr. u. 1200-ig terjedő időszak hatalmas, de igen rendszertelenül és egyenetlen minőségben kiadott epigraphiai anyagában. Figyelemmel kíséri egy-egy terminus előfordulási gyakoriságát is, mivel ez utalhat arra, hogy valamilyen fogalom nem az Arthasāstrába került későn, hanem az Arthasāstra elterjedtsége folytán került át a politikai köztudatba.

Mishra röviden áttekinti ugyan az említett négy kategóriába tartozó terminus technicusok jelentéstartalmának kérdését is, de minthogy célja nem ezek taglalása, meg sem közelíti a megelőző nagy kiadások (pl. Kangle) mélységét. Ezután kronologikus rendben tárgyalja az egyes időszakok feliratait és az azokon előforduló terminusokat. Ennek alapján négy olyan periódust határoz meg, amikor feltűnően sok új Arthasāstra-terminus jelenik meg a feliratos anyagban: a Maurya kort, a Kr. u. 2., 5–6., és 10–12. századokat. Arra az eredményre jut, hogy egy Maurya mag alakult tovább a szöveg története során, részben elvesztett passzusokat, részben számos betoldással gazdagodott. Az Arthasāstra népszerűségének első poszt-Maurya korszaka a Kr. u. 2. század, amikor mintegy 60 Arthasāstra-fogalom jelenik meg a Śaka Mahākṣatrapa, I. Rudradāman, illetve a Śātavāhana király, Gautamīputra Śātakarṇī, illetve fia Vāsiṣṭhīputra Puṣumāvi feliratain. Ezen uralkodókhoz köti Mishra az Arthasāstra szellemének felélesztését, de terjedelmének növekedését is. A Kr. u. 5. században ismét nagyszámú Arthasāstra fogalom jelenik meg a feliratokon: mintegy 90 ilyen szót vonultat fel a szerző, melyeknek a fele ebben a korszakban fordul elő először feliraton. Ezen előfordulásokat földrajzi és dinasztikus eloszlásuk szerint is elemzi és arra az eredményre jut, hogy az Arthasāstra-terminusok fő felhasználói Gaṅga, Vākātaka és Gupta királyok voltak, bár számos más dinasztia uralkodóinak feliratain is előfordulnak. A 10–12. század az államszervezetek növekedésének időszaka, amikor számos uralkodó igyekezett az Arthasāstra útmutatása szerint kiépíteni kormányzatát. Emellett Mishra feltételezi, hogy az Arthasāstra számos része átszerkesztésen és aktualizáláson ment keresztül.

Konklúziójában fejezetenként sorolja az Arthasāstra szövegét az említett négy korszak valamelyikébe, vagy nyilatkozik egyes részek átírásáról, átszer-

kesztéséről. E rövid fejezetben egy új, történetileg is igen hasznos Arthasāstra kommentár lehetősége rejlik, amely kibontatlan marad a könyvben és Mishra megjelenés előtt álló műveinek címeit tekintve (*Archaeology of Sitapur* és *Politics of Legitimation in Ancient Indian History: Studies in Skandapurana*) úgy tűnik, a közeljövőben sem válik valóra.

Hasznos eleme a könyvnek a feliratokon előforduló Arthasāstra-terminusok jegyzéke is, mely korszakonként haladva közli az egyes kifejezéseket tartalmazó feliratok adatait. Egy ehhez hasonló, összesített index szintén már az új kommentár céljait szolgálhatta volna. Mishra két függelékkel egészíti ki munkáját: egy filológiai kérdés (surungā) régészeti vonatkozásait taglalja és az egyes lelőhelyek datálásának túlzott értékelésével történész módra talán túl messzire megy álláspontja védelmében, bár ez a mű értékéből nem sokat vesz el. Annál fontosabb a másik függelék, melyben az Arthasāstra viszonyát tárgyalja a tantrikus, purānikus és smṛti irodalomhoz. Ezen témakörök is bizonyára külön könyvek témáját képezhetnék.

A könyv hiányosságaiként említhetjük a német és orosz címek idézésében mutatkozó teljes káoszt, amit viszont a hatalmas mennyiségű és igen pontos szanszkrit hivatkozás ellensúlyoz. Stílusa szép, de nehéz, a múlt század angol történetírását idézi. E kisebb, formai gond mellett a mű jelentős előrelépést hoz nemcsak az Arthasāstra kutatásában, hanem abban a folyamatban is, amely a felírt forrásokat méltó helyükre emeli az ind történelemtudományban, rámutatva arra, hogy egyedül a kőbe vésett szöveg jut el hozzánk, mint a régi kor közvetlen üzenete, melyet nem homályosít el a pálmalevél mulandósága, sem pedig a másolók ügyetlensége vagy épp átíró készítése.

Mishra könyve minket, magyarokat emlékeztet arra a fájó tényre, hogy az Arthasāstra, az ind államtudomány e remekműve, aminek szerzőjét (szerzőit) sokan – talán igaztalanul – az ind Macchiavellinek is nevezték, még mindig csak néhány részletében olvasható magyarul, és nem foglalhatja el méltó helyét a könyvespolcon Aristotelés *Politikája* mellett.